

Een criminologisch alternatief voor de studie van jeugddelinquentie?

Wilhelmina van Wetering

Een criminoloog tegenover antropologen

In het voorlaatste nummer van de *Sociologische Gids* (38, 5, p. 343-349) is een review-artikel verschenen van de hand van Gert Vogel over twee proefschriften, van Marianne Junger en Hans Werdmölder, die in december 1990 werden verdedigd aan de Vrije Universiteit. Deze studies hebben nogal aandacht getrokken, ook bij een breed publiek buiten de sociale wetenschappen in strikte zin. In de dagbladpers en periodieken die een breed cultureel terrein bestrijken zijn er besprekingsartikelen aan gewijd.¹ Het probleem van jeugdcriminaliteit, vooral bij Marokkaanse jongeren, is duidelijk een brandende kwestie. Hierover valt veel te zeggen en Vogel heeft een aantal belangrijke punten genoemd. Toch hebben deze twee studies, waarvan er één meer criminologisch, de ander meer antropologisch georiënteerd is, implicaties die in geen van de recensies besproken zijn, en waarvoor ik hier dan ook aandacht wil vragen.

Het is namelijk niet zo dat de twee dissertaties, verschillend als zij zijn, elkaar aanvullen. Er is een debat gaande, waarbij Junger het initiatief neemt en de aanval opent op enkele gangbare sociologische en antropologische zienswijzen. Zij meent dat de criminologische aanpak, zoals zij deze heeft ontwikkeld, betere resultaten oplevert dan de tot nu toe gepubliceerde antropologische bijdragen. Zij is bovendien van mening 'oorzaken' voor jeugdcriminaliteit te kunnen aanwijzen, die zowel op autochtone als allochtone jongeren betrekking hebben, iets wat antropologen zelden pretenderen te doen. Ook meent zij haar theorie te hebben getoetst, terwijl antropologen gewoonlijk niet meer willen doen dan verkennen. Het ligt voor de hand dat antropologen de uitdaging aannemen, zich bezinnen op Jungers kritisch commentaar, en omgekeerd haar pretenties op hun merites toetsen. Ook voor niet-antropologen is het trouwens van belang te weten of en hoe Junger haar ambities heeft waargemaakt.

Jungers argumentatie

De auteur start bij 'de cijfers'; de geconstateerde hoge participatiegraad van etni-

sche, en vooral Marokkaanse jongeren in criminele activiteiten. De omschrijving van criminaliteit is heel ruim; het gaat om strafbare feiten. Deze kunnen variëren van 'door rood licht rijden' tot vandalisme, helen, stelen, handel in harddrugs, dwang tot seksueel verkeer en geweldpleging. Haar eerste vraag is die naar de betrouwbaarheid van de statistische gegevens.

Zoals Rooduijn (1991) in zijn recensie heeft benadrukt, stelt Junger hiermee fundamentele zaken aan de orde. De vragen naar het aandeel van jongeren uit etnische groepen in de kleine criminaliteit en naar de verhouding tussen de geregistreerde en de ongeregistreerde delinquentie, zijn klemmend. En, dit moet meteen worden toegegeven, antropologen breken zich hier gewoonlijk het hoofd niet over. Jungers wantrouwen jegens de officiële cijfers blijkt maar al te gewettigd. Maar met de volgende vraag, in hoeverre discriminatie een rol speelt in de registratie van criminaliteit, weet zij zich eigenlijk geen raad. Haar uitspraak dat het hiermee wel meevalt, is lichtvaardig, menen zowel Rooduijn (1991) als De Haan (1991). Verder neemt zij voetstoots aan dat haar uit interviews verkregen gegevens even betrouwbaar zijn, of betrouwbaarder, dan die uit antropologisch onderzoek, die veelal via participerende observatie zijn verzameld. Ook hierbij valt een vraagteken te plaatsen: 'Jongens uit minderheidsgroepen zouden dus, in aanwezigheid van hun moeder of vader, aan deze onbekende dames (i.e. interviewsters, WvW) openhartig en eerlijk vertellen over hun eventuele criminaliteit, hun mogelijk falen op school en hun relatie met thuis. Nee, dat lijkt mij onwaarschijnlijk' (Bruinsma 1991: 201).

Om een verklaring te vinden voor de verschillen in het niveau van delinquentie tussen autochtone en allochtone jongens gaat Junger de verklarende waarde van een aantal theorieën na. Haar benadering is ook hierbij systematisch; zij wil nagaan wat de verschillende theorieën in de sociale wetenschappen haar te bieden hebben. Zij bespreekt de 'strain'-theorie met als voornaamste protagonist Merton en ook de culturele dissonantie- en deviantietheorie. De laatste, met als kernbegrip subcultuur, heeft onder antropologen veel aanhang gevonden. In haar betoog volgt de auteur een 'afstreep-methode'. De materialistische of economische verklaring, die in de 'strain'- en deviantietheorieën besloten ligt, meent zij te hebben uitgeschakeld door haar steekproef zo te kiezen dat deze factor een 'constante' is. Alle geïnterviewde jongeren, autochtoon en allochtoon, behoorden tot de lagere inkomensgroepen (p. 12). Zij beziet alle genoemde benaderingen om deze te verwerpen en ten slotte bij de uitverkoren theorie uit te komen: de sociale beheersingsgedachte. Tegen de praktische uitwerking van deze aanpak heeft Rooduijn ook bezwaren gemaakt: Junger besteedt verhoudingsgewijs wel heel weinig aandacht aan de verworpen theorieën. Maar over het werk als geheel laat de recensent zich toch overwegend prijzend uit. Ook Bruinsma (1991) waardeert de opzet, maar vraagt zich eveneens af of de andere theorieën wel een faire kans hebben gekregen; hij twijfelt bij voorbeeld aan de operationalisering van de theorieën.

Over de aard van de theorie die zo duidelijk favoriet is, rijzen ook vragen. Wat Junger precies verstaat onder 'sociale controle' of 'bindingstheorie' verduidelijkt zij niet. Zij volgt het in haar vak ingeburgerd spraakgebruik, waarbij 'sociale beheersing' wordt opgevat als 'directe bemoeienis met ongewenst gedrag' (Van Doorn, geciteerd bij Bruinsma 1990), wat nogal ver af staat van wat sociologen of antropologen zich gewoonlijk bij dit begrip voorstellen. Of deze opvatting ook de benaming 'theorie' verdient is een kwestie apart. Junger wil aansluiten bij de benadering van Hirschi (1969), die ervan uitgaat dat men niet moet proberen te verklaren waarom mensen delinquent zijn, maar waarom zij het niet zijn.

Verwarring rond sociale bindingen

Dit lijkt voor de sociale wetenschappen inderdaad een vruchtbare invalshoek. De krachten die van criminaliteit afhouden zullen een mengeling zijn van directe en indirecte belangen, van zowel materiële als sociale aard. De kosten van deviantie zullen voor goed geïntegreerde individuen hoger zijn. Deze laten zich, door middel van empirisch onderzoek, in kaart brengen. Maar de gedachte is zo veelomvattend dat wij nauwelijks van één theorie kunnen spreken. De veronderstelling dat mensen sociale bindingen hebben, gaat bijna altijd op. Vormen van sociale beheersing bestaan in iedere samenleving. Onderzoekers kunnen nagaan, welke vormen informanten onderkennen, welke druk zij zeggen te ondervinden en al dan niet aanvaarden. Maar dit is een andere vorm van onderzoek dan Junger heeft ondernomen. Als Junger meent aan de hand van het verzameld materiaal te hebben bewezen dat deze theorie de juiste is, valt moeilijk in te schatten wat zij precies bedoelt. Haar interpretatie dat andere theorieën hiermee hun geldigheid verloren hebben, hangt in de lucht. In haar brede, vage formulering is de theorie immers niet toetsbaar. Bovendien sluiten de verschillende genoemde theorieën elkaar niet uit: een bevestiging van de ene gedachtengang houdt geen weerlegging van de andere in. Het afwegen van kosten, baten en risico's is evenzeer een element in de 'strain'-, deviantie- of subcultuurschool als in de sociale beheersingsgedachte.

Het boos vermoeden rijst dat deze verwarring niet toevallig is. Door een 'bewijs' te leveren zou Junger de antropologen die het begrip 'subculturen' hanteren, kunnen uitrangeren. Aan deze richting heeft zij een afzonderlijk, zeer kritisch hoofdstuk gewijd en zij meent hun resultaten te kunnen verwerpen. Via het door haar verzameld materiaal is het schijnbaar niet mogelijk de onhoudbaarheid van hun ideeën aan te tonen, want zij neemt haar toevlucht tot een kunstgreep. Zij wrijft de aanhangers van deze richting aan dat waarden, verankerd in een cultuurpatroon, voor hen een cruciale, onafhankelijke variabele zijn in plaats van een afhankelijke. Zij volgt deze opvatting tot in zijn uiterste consequentie om

deze daarna te weerleggen. Zij wil pas van een subcultuur spreken als er van een duidelijk alternatief waardenstelsel sprake is, waarin groepsleden worden gesocialiseerd. Dan vervolgt zij haar argumentatie met de stelling (p. 92 e.v.) dat delinquentie in geen van de etnische groepen tot waarde verheven wordt of aangemoedigd in het socialisatieproces, dat integendeel criminaliteit overal wordt verborgen. 'Er zijn geen delinquente subculturen in Nederland', zo concludeert zij (p. 94), iets waarin de meeste waarnemers haar bij zullen vallen.

Welke visie stelt zij hiertegenover? Criminaliteit ziet zij als een gevolg van zwakke banden zet de conventionele samenleving en haar waarden en het ontbreken van sancties op overtredingen. Zij onderkent de betekenis van deprivatie en de risico's van een lage sociaal-economische status (p. 50), maar constateert dat niet alle uit deze categorieën afkomstige jongeren delinquent worden. Zij beveelt aan meer aandacht te besteden aan de banden en waarden binnen gezin en familie en de mate van supervisie die door verwanten wordt uitgeoefend. *Criminaliteit en hechte verwantschapsbanden zijn omgekeerd evenredig, volgens de auteur is dit in buitenlandse studies aangetoond.* In Nederland is dit aspect naar haar mening te weinig onderzocht. Haar eigen onderzoek naar de betrokkenheid van kleuters bij verkeersongelukken wees al in deze richting: er is te weinig toezicht op Turkse en Marokkaanse kinderen. Hierin leest zij een aanmoediging om tot de hypothese te komen, dat de hogere graad van betrokkenheid bij jeugd-criminaliteit te wijten is aan een gebrekkig toezicht van ouders. Zij verbindt (loc. cit.) hieraan ook de conclusie dat interventies in het gezinsleven gewenst zijn.

De blinde vlekken van Jungers criminologie

Een verband constateren is niet hetzelfde als een oorzaak aanwijzen; de mogelijkheid blijft bestaan dat beide factoren, criminaliteit en een geringe hechtheid van verwantschapsbanden, te wijten zijn aan een derde factor of een complex van factoren. Te denken valt aan: lage sociaal-economische status, met het bijkomend gering prestige in eigen groep en de bredere samenleving, in het kort: ontbrekend economisch, sociaal en cultureel kapitaal. Of liever: het ontbreken van dergelijk kapitaal dat 'verhandelbaar' is op de Westeuropese arbeidsmarkt. Families met prestige, hechte netwerken, waardevolle connecties en symbolisch kapitaal kunnen veel meer doen om hun kinderen voor criminaliteit te behoeden dan nieuwkomers in een samenleving, die bovendien in het land van herkomst al over minder hulpbronnen beschikten. Zij kwamen juist naar Nederland om hun positie te verbeteren, om het geld te verdienen dat in ander kapitaal, onder meer hechte netwerken, zou kunnen worden omgezet.

In deze complexen van factoren zijn antropologen geïnteresseerd en criminologen kunnen hier niet omheen. Een sociale bindingstheorie waarin deze factoren niet verdisconteerd zijn, heeft nauwelijks overtuigingskracht. Het gaat niet om

een of/of-redenering: sociaal-economische positie heeft gevolgen voor de aard van netwerken en de sociale binding die zij bieden.

Redeneertrucs uit de oude doos

Het verwijt aan onderzoekers uit de 'subcultuur school' dat zij cultuur als onafhankelijke variabele zien, is vaak gebracht en vaak weerlegd. Oscar Lewis, bekend geworden door zijn bijna als romans geschreven studies over 'de cultuur van de armoede', was een eerste mikpunt. Welke gebreken zijn concept ook aankleven, hij legde het primaat niet bij voorbaat bij 'cultuur'. Wel wilde hij de mogelijkheid openhouden dat een eenmaal gevormd cultuurpatroon een eigen dynamiek kon hebben en, onder bepaalde voorwaarden, kon worden overgedragen aan een volgende generatie. De details van het debat kunnen hier buiten beschouwing blijven; Roel Janssen (1982) heeft dit adequaat samengevat en Roelandt (1991) heeft dit nog onlangs herhaald.

De zaak zou nauwelijks meer van belang zijn, als niet de behoefte aan een rol als beleidsadviseurs de onderzoekers steeds opnieuw in de groeven van oude discussies doet belanden. Bemoeiingen met 'het beleid' betekenen gewoonlijk bemoeiingen met 'de politiek'. De antropologen die voor de 'subcultuur' optiek hebben gekozen nemen weliswaar geen expliciet politiek standpunt in, maar zijn in feite 'liberaal'. Dit heeft hun verwijten opgeleverd zowel van linker- als rechterzijde. In de jaren zestig lieten vooral eerstgenoemden van zich horen: antropologen zouden met noties als subculturen de onderzochte groepen stigmatiseren door de 'schuld' voor hun achtergebleven positie bij hun cultuur, met name de verwantschaps- en gezinsverhoudingen en dus bij henzelf te leggen. 'Pathologisering' was de kern van de kritiek en hieraan werd de consequentie verbonden dat studie van 'de cultuur' van 'minderheden' voortaan taboe zou zijn. 'Engagement' heeft sindsdien vooropgestaan, wat inhoudt dat onderzoekers die de juiste politieke visie uitdragen en zich als 'zwart' afficheren, de onderzoeksagenda dienen te bepalen. Onderzoek behoort allereerst emancipatiebevorderend te zijn en zich te richten op 'relevante' zaken zoals discriminatie en racisme (zie bij voorbeeld Serkei 1984; De Lange 1985). Dit wordt niet alleen in Nederland zo gezien; er bestaat een internationale stroming die zich hiervoor sterk maakt. In de jaren tachtig is de wind bovendien uit een andere politieke hoek gaan waaien; de neo-conservatieven zijn sindsdien in opmars. In de Verenigde Staten heeft William Julius Wilson (1987) de politieke gevolgen hiervan geschetst. De liberalen, die de sociaal-economische factor benadrukten, en aandringen op overheidsmaatregelen, zijn door pressiegroepen van het onderzoeksterrein uitgesloten. De neo-conservatieven hebben nu de kans hun 'geëngageerde' visie met onderzoek te onderbouwen. Nu bedienen zij zich van het oude, vermeend 'linkse' argument dat subculturen een belemmering zouden zijn voor sociale integratie. Het onder-

zoek van Junger lijkt aan eenzelfde ideologische richting te zijn ontsproten: zij biedt een ondersteuning voor een 'no-nonsense'-beleid en een terugtrekkende overheid. Speciale maatregelen voor minderheden hebben hierin geen plaats. Criminaliteit in hun gelederen moeten zij zelf maar bestrijden: 'beter op de jongens letten' is het advies.

Junger versus Werdmölder

Werdmölders dissertatie werd op dezelfde dag verdedigd als die van Junger. Junger heeft zich dus, waar het haar kritiek op de antropologie betreft, alleen op zijn eerder verschenen studie (1986) kunnen baseren. Dit is jammer, want juist Werdmölders proefschrift is meer criminologisch georiënteerd dan zijn voorstudie, en dus beter vergelijkbaar. Maar zij richt haar bezwaren tegen de hele 'subcultuur-school', die in de eigentijdse antropologische etnische studies de toonaangevende is. Werdmölder is bij uitstek een exponent van deze school, dus is zijn werk geschikt om als representant van de antropologische benadering te dienen.

Jungers bezwaren gelden, behalve de gewraakte notie 'subcultuur', de omvang en het type van de groepen en de gebruikte methoden. Het gaat, zo stelt zij (p. 1, 89), steeds om kleine groepen van vaak marginale figuren zoals verslaafden. De gegevens worden via observatie verkregen en er zijn geen controle-groepen. Dit zijn oude en bekende punten. Bovendien meent zij (p. 89), en dit lijkt mij van cruciaal belang, dat de factor 'sociale beheersing' niet behandeld wordt. Dit laatste is vooral vreemd, omdat dit begrip zo elementair is in de sociale wetenschap dat het altijd, im- of expliciet, een rol speelt. In zijn proefschrift baseert Werdmölder (1990: 88) zich, evenals Junger trouwens, op Hirschi's ideeën. Ook haar overige bezwaren houden geen steek. De groep waarin Werdmölder heeft geparticipeerd is er een van randgroepjongeren die nog niet definitief buiten de eigen groep of de bredere samenleving staan. Werdmölder richt, als bijna alle antropologen voor hem, zijn aandacht nu juist op de processen van afglijden naar criminaliteit of op herintegratie, en de factoren die deze beïnvloeden. Wie geïnteresseerd is in de betekenis van sociale bindingen kan hier veel van haar of zijn gading vinden. Werdmölder (1986: 129 e.v.) besteedt ruime aandacht aan de onvrede van ouders met het optreden van hulpverleners en andere vertegenwoordigers van overheid en samenleving. Ook over de betekenis van relaties met vrienden bij voorbeeld heeft hij (1990: 146) informatie te bieden die voor Jungers hypothese van belang is: verandering van vriendenkring is een voorwaarde voor een succesvol reïntegratieproces. Op het traject van criminalisering tellen relaties niet minder; een familienetwerk is belangrijk voor het opzetten van een onderneming als een koffieshop (ibid. p. 156).

Wat de andere omstreden punten betreft, de betekenis van economische fac-

toren, 'waarden' en 'cultuur': Wermölder (1990: 164) spreekt zich op een aantal punten duidelijk uit, zij het niet op alle. Hij meent dat de economische factor, kortweg 'vast werk', een noodzakelijke voorwaarde is voor integratie in de samenleving. Van een oplevend etnisch bewustzijn – door Junger (p. 94) genoemd als een mogelijk alternatief voor het aanhangen van conventionele waarden – is geen sprake in de door hem beschreven groep (1986: 124). Verder beluistert hij (1986: 37-8, 80) een tweeslachtige opstelling ten aanzien van de drugsceen: de verboden vrucht is verlokend. Geld en stoer gedrag staan hoog genoteerd bij 'groepswaarden' (p. 49-51; 111) en succes geldt als noodzakelijk voor acceptatie in de kringen van criminelen (1990: 153).

Mystificaties

Dit neemt niet weg dat er op een aantal belangrijke punten vaagheid blijft bestaan. Wermölder (1986: 90) legt de nadruk op de geringe mate van socialisatie in Marokko; het onvermogen van moeders om daar een greep op de zoons te houden wordt wel besproken, maar over de ontwikkelingen in Nederland in dit opzicht krijgt de lezer minder te horen. Op de diepere betekenis van het 'eer en schande' aspect – door hemzelf (1990: 91) belangrijk genoemd, ook voor randgroepjongeren – gaat hij niet in, zoals De Haan (1991) signaleert.

Door zijn manier van beschrijven wekt Wermölder de indruk dat het de Nederlanders en de Nederlandse samenleving zijn die de Marokkaanse jongeren op het slechte pad brengen. 'Rinus', een Nederlandse jongen, is de spreekwoordelijke rotte appel in de mand van de randgroep. Ongeacht de antecedenten in het land van herkomst worden de Marokkaanse jongens voorgesteld als de verleide en bedrogen volgelingen van een Mephisto-figuur. De auteur (1986: 35) ziet de afwijzende reactie van de buitenstaanders, die in dit geval van de zijde van buurtbewoners komt, als het mechanisme dat het marginaliseringsproces op gang heeft gezet (cf. De Haan 1991). Dit ondanks het beschreven incident waarbij 'Rinus' een buurtbewoner heeft neergestoken. Als de buurt daarop 'negatief' reageert, de burgemeester een petitie aanbiedt en als ouderen de groep mijden, vatten de jongens dit op als 'discriminatie'. Wermölder volstaat dan met het weergeven van deze 'definitie van de situatie'; hij levert geen commentaar en doet evenmin een poging deze visie 'van binnenuit' in een context te plaatsen, zoals in de sociale wetenschap gebruikelijk is. Wermölder geeft er de voorkeur aan zich tot tolk te maken van het onbehagen in de onderzochte groep. Hij sluit aan bij de interpretatie van Amerikaanse onderzoekers, die 'etikettering' door buitenstaanders als kernbegrip kiezen. Weliswaar verklaart de auteur (1986: 17) dat de gehanteerde begrippen, zoals marginalisering en overlevingsstrategie, slechts een attenderende functie hebben, maar tot een meer definitieve interpretatie komt het niet.

Wermölders beleidsaanbevelingen (1986: 159-154) zijn andere dan die van Junger, en 'typisch' voor antropologen. Hij noteert verlangens op het gebied van werkgelegenheid, scholing en hulpverlening. Hier dus geen pleidooi voor een terugtrekkende overheid, integendeel. Zonder een actief en adequaat beleid zijn de vooruitzichten somber, meent Wermölder. Dit houdt overigens niet in dat hij de bestaande vormen van hulpverlening zijn kritiek spaart. In de passages die hij (1986: 133 e.v.) hieraan wijdt, en ook in andere, klinkt overigens door hoe handig deze jongens de hulpverleners voor hun karretje weten te spannen. Soms 'nemen zij een loopje met de hulpverlener' (p. 142) en 'zielig doen' is deel van de overlevingsstrategie (p. 132). Ook weten zij handig gebruik te maken van hun positie 'tussen twee culturen' (p. 45). Deze vaardigheden wekken twijfel aan de waarde van het onderscheid tussen 'sociale' en 'maatschappelijke weerbaarheid' dat Wermölder (1986: 17) introduceert; de eerste vorm zou in het eigen milieu van belang zijn, de tweede in de contacten met de bredere samenleving. Het ziet er naar uit dat deze kwaliteiten beide aanwezig zijn en in beide sferen van pas komen. Deze constatering wekken ook twijfel aan de conclusie (1990: 163) dat het de jongens aan vermogens ontbreekt om zich te handhaven.

Samenvattend valt op te merken dat de etnografische beschrijving, ondanks belangrijke lacunes, waardevolle gegevens aanreikt, maar dat de gehanteerde begrippen en de conclusies vaag zijn en verhullend voor de realiteit.

Jungers criminologie versus de antropologie

Jungers bezwaren tegen de antropologische aanpak baseert zij dus in de eerste plaats op een bekend repertoire van standaardargumenten: de gebrekkige methoden; het kwalitatief karakter van de verzamelde gegevens en de geringe representativiteit van studies in kleine groepen. Maar daarnaast richt zij zich voornamelijk op twee kwesties: de betekenis van sociale beheersing en de cruciale rol van waarden. Het is de moeite waard op deze punten nader in te gaan.

Crimineel gedrag wordt aangeleerd in kleine groepen met persoonlijke contacten, zo luidt een gangbare gedachte waarvan Junger en antropologen de geldigheid inzien. Jungers vraag is dan of er eigenlijk wel sprake is van groepen die voldoende hecht zijn om als bakermat voor delinquentie te dienen. Hiervoor vindt zij geen grond in de etnografieën. De netwerken van randgroepjongeren zijn weinig stabiel; het zijn eigenlijk geen 'normale' groepen met eigen, in dit geval delinquente waarden. Integendeel, constateert zij (p. 93), men verbergt criminaliteit. Bovendien meent zij (p. 91, 96) dat deze alternatieve carrières weinig succesvol zijn. In Jungers ogen kan alleen de zwakke band met de conventionele samenleving als oorzaak voor delinquent gedrag worden aangemerkt.

Deze stijl van redeneren overtuigt niet; het is nauwelijks meer dan een allegaartje van willekeurige argumenten. De assumptie dat alleen hechte, stabiele

groepen eigen patronen van waarden en vormen van sociale beheersing kennen, is theoretisch oppervlakkig; een vorm van vulgair sociologisme eigenlijk. Deze vindt ook geen basis in de empirie. Bruinsma (1991: 198) heeft zijn twijfels hierover al uitgesproken: 'Leren jongens niets van elkaar? Laten zij elkaar nooit merken bepaald gedrag leuk te vinden?' Behalve uit Werdmölders werk had Junger ook uit andere, eerder verschenen antropologische studies gegevens kunnen putten die haar op zijn minst aan het twijfelen hadden kunnen brengen. Dit geldt trouwens op alle punten: de bestaande sociale banden, het waardenpatroon en de nagestreefde vormen van sociale beheersing.

Wat het eerste betreft: de groepsbanden. Een aantal Marokkaanse randgroepjongeren probeert wel degelijk de banden met het ouderlijk huis aan te houden; tot een definitieve breuk komt het zelden (Kaufman en Verbraeck 1986: 50, 56). Sommigen van hen waren al in het land van herkomst, voor de migratie naar Nederland, buiten de eigen instituties geraakt en afgeleden naar de randgroep (loc. cit.). In het land van herkomst was er vaak al sprake van moeders die de greep verloren hadden op de opgroeiende zoons (Werdmölder 1986: 86-7). Veel weggelopen jongens komen uit ontwrichte gezinnen, althans waar de ouders gescheiden zijn (Werdmölder 1986: 100-1). Conflicten met de vader komen veel voor, maar vooral de band tussen de moeder en zoon is hecht (cf. Van Gelder en Sijtsma 1990: 15); het ontbreken van de bemiddelende moederfiguur bevordert het marginaliseringsproces. Maar ook binnen één gezin kunnen er grote verschillen in de mate van marginalisering voorkomen. Het in stand blijven van groepsbanden garandeert echter niet dat pogingen sociale controle uit te oefenen ook succesvol zijn. Moeilijkheden met opgroeiende zoons in gezinnen waar de vader, als trekarbeider, langdurig afwezig was, zijn vanaf het prille begin van etnische studies in Nederland onderwerp van discussie geweest (Van den Berg-Eldering 1978: 128 e.v.). Ook hebben Marokkaanse ouders zich van meet af aan beklaagd over de geringe steun voor hun gezag binnen het gezin die zij van de Nederlandse overheid en samenleving ondervinden; zij zagen hun mogelijkheden controle over hun kinderen uit te oefenen hierdoor sterk ingeperkt (ibid. p. 185-6 en Werdmölder 1986: 129 e.v., 146). Ook wordt er druk uitgeoefend door anderen dan familieleden; soms worden de jongeren op straat aangehouden door oudere groepsgegoten die zich over hun handel en wandel zorgen maken (Werdmölder 1986: 119).

Bij Surinaamse en Antillianen zien wij een vergelijkbaar beeld. Van Gelder en Sijtsma (1988: 142) constateren dat jonge Surinaamse druggebruikers deel blijven uitmaken van een verwantennetwerk. Ook bij verslaafde Surinaamse vrouwen blijft het contact met de familie in stand (Ligeon, Van Roekel en Van de Wijngaard 1990: 60). Van Gelder & Van Wetering (1991) maken melding van krachtige pogingen van familieleden, vooral moeders, om Creoolse jongeren voor afglijden te behoeden, en van het vermanend optreden van oudere groepsge-

noten. Voor alleenstaande moeders – en veel vrouwen binnen de categorie van de ongeschoolden voeden hun kinderen alleen op – is het bijzonder moeilijk, zo niet onmogelijk, het tij te keren (Lenders en Van de Rhoer 1983: 72 e.v.; Ramdas 1988: 88; Van Wetering 1987). Ook Surinaamse ouders betreuren het verlies van gezag over hun kinderen (Buiks 1983: 94, 161, 207; Mungra 1990: 153) en stellen het overheidsbeleid hiervoor mede verantwoordelijk (Buiks loc. cit.; Van Wetering 1987).

Welvaartssprookje

De waarden die Werdmölder als groepswaarden beschreef, gelden ook in andere Marokkaanse randgroepen. De droom van het 'grote geld' lokt (Kaufman en Verbraeck 1986: 31), de leefstijl telt (Van Gelder en Sijtsma 1990: 59, 71). Werdmölder (1986: 36-40) maakt ook duidelijk hoe kort de weg is van soft- naar harddrugs, en hoe groot de attractie is die van de criminele scene van gokken en dealen uitgaat. Het is dan ook twijfelachtig of Jungers opvatting dat 'alternatieve carrières' weinig succesvol zijn, door de betrokkenen gedeeld wordt. Hierover is wel discussie geweest onder antropologen: Werdmölder (1986: 67-8) acht Buiks' inschatting op dit punt overdreven: de laatste beschrijft de Surinaamse drughandelaars, met hun westerse ideeën over geld verdienen, met alle ten dienste staande middelen, als alternatieve succesmodellen. Naar Werdmölders mening is hier geen sprake van een succesvolle overlevingsstrategie. Junger baseert haar interpretatie misschien op deze passage. Maar nogmaals, wat onderzoekers ook mogen denken, de randgroepjongeren zelf, ook uit andere etnische groepen, zien dit nogal eens anders. Ook buiten de eigenlijke drugscene is dit ideaal verbreid (Van Gemert 1988: 70; Van Wetering 1988; Van Gelder en Van Wetering 1991). Ook Sansone (1990: 72) merkt op dat Creoolse jongens die over geld beschikken als 'winners' beschouwd worden, hoe het ook is verkregen.

Er bestaat bovendien verband tussen geld en de hechtheid van relaties, een mogelijkheid die Junger over het hoofd ziet. Van Gemert (1988: 47) bij voorbeeld signaleert dat verwantschapsbanden belangrijk zijn in de drugscene, maar dat de meer succesvolle figuren er beter in slagen stabiele relaties aan te houden. Van Wetering (1988) laat zien dat drugsgeld 'gewit' wordt via religieuze rituelen, die ten doel hebben de verwantschapsbanden te versterken. Het verband tussen gedrag en waarden is complexer dan Junger postuleert.

Ook als wij onderschrijven dat criminaliteit in geen enkele cultuur of subcultuur zonder meer tot waarde wordt verheven, dan zijn er nog allerlei manieren om nuanceren in opvattingen aan te brengen. Jungers brede definitie van criminaliteit – alles tussen verkeersovertreding en doodslag – vraagt temeer hier oog voor te hebben. Van Gemert (1988: 52) registreerde openlijke afkeuring van criminaliteit, ook in de drugscene, maar geeft aan dat de praktijk afwijkt van de

beleden waarden. Sansone (1990: 68) spreekt van een dubbele moraal bij Creoolse jongeren: het gaat erom een indruk van fatsoen naar buiten toe te kunnen bewaren, de werkelijkheid achter de schermen doet er minder toe. Eerder al hadden Van den Berg-Eldering (1978: 43) en Eppink (1981: 37) een dubbele moraal bij de Marokkanen opgemerkt. Overtredingen ten koste van de buitenwereld tellen minder zwaar dan binnen de eigen groep: dit wordt eerder beschouwd als 'handigheid'. Betrapt worden is ernstig – de familie-eer is dan geschaad – de handeling zelf is niet in het geding. Op zichzelf is dit nauwelijks nieuw of verrassend en al evenmin alleen kenmerkend voor migrantengroepen.

Dit alles doet vermoeden dat er geen sprake is van of/of-situaties: wel of geen groepsbanden met de bijbehorende sociale pressie, wel of geen veroordeling van delinquentie. De indruk wordt eerder gewekt dat er sprake is van veel halfslachtigheid, veel conflict, van het verslappen van relaties maar ook van het aangaan van nieuwe, met wisselend succes. Zowel in het criminele als in het respectabele milieu worden sociale banden gehandhaafd, met variabele mogelijkheden tot het handhaven van een waardenpatroon.

Er is nog een ander fundamenteel bezwaar tegen Jungers redeneringen in te brengen. Mensen die aan de marges van sociale sectoren leven kunnen zich aanpassen aan de codes van de verschillende milieus waarin zij verkeren. 'Er bestaat een mogelijkheid om aan logische inconsistenties te ontkomen door zich op te splitsen in twee "ikken": één voor de heroïnewereld en één voor daarbuiten', schrijven Janssen en Swierstra (1982: 15). Budike en Mungra (1986: 135) achten dit ook kenmerkend voor 'gewone', niet-criminele Surinamers. Overwegingen als deze spelen geen enkele rol in Jungers denken, terwijl dit belangrijke elementen zijn in de cultuur van een groep. Bovendien, en dit geldt voor veel groepen, bestaan er culturele codes die de grenzen van wat al dan niet acceptabel is verleggen; bij voorbeeld door stilering en verhulling. Romantisering komt veel voor: Buiks (1983: 121) hoorde hoe aan de drugdealers een 'Robin Hood'-ethos werd toegeschreven. Er circuleren nog andere rechtvaardigingen voor delinquent gedrag: na langdurige uitbuiting van de kolonie Suriname door het moederland geldt het nu als geoorloofd drugs aan blanken te verkopen (ibid. p. 122; Janssen en Swierstra 1982: 401-2).

Janssen en Swierstra (1982: 56) interpreteren deviante discoursen als symbolische oplossingen voor collectief ervaren probleemsituaties. Hetzelfde vinden wij bij Van Wetering (1988) en Van Gelder en Van Wetering (1991). Ook in de conventionele samenleving bestaan er trouwens zulke codes ten aanzien van als twijfelachtig beschouwde praktijken; de grenzen tussen 'slimheid' en oplichterij zijn niet altijd scherp te trekken. Hoewel deze vertogen zelden in het formele spraakgebruik worden gevoerd, komt men ze wel tegen in terzijdes en grappen, in de informele sfeer meestal. Bij de etnische groepen, Surinamers bij voorbeeld, biedt de eigen taal mogelijkheden tot expressie (Biervliet 1978: 197; Van Ge-

mert 1988: 128), evenals het bargoens in de ruimere samenleving. Overal, zo laat zich denken, zullen deze mogelijkheden worden aangegrepen om lucratieve, maar dubieuze praktijken min of meer aanvaardbaar te maken.

Dubieuze adviezen

Wat Jungers beleidsadvies betreft: hierover kan men dus kort zijn. De gezinnen en families waaruit de randgroepjongeren overwegend afkomstig zijn, ontbreekt het vaak aan mogelijkheden om het proces van afglijden op eigen kracht te keren. Zij ziet gezinnen en families als autonome eenheden en gaat voorbij aan de invloeden die migratie en contact met de Nederlandse samenleving hebben uitgeoefend. Noch van de antropologische, noch van criminologische gezichtspunten heeft zij voldoende kennis genomen. Janssen en Swierstra (1982: 65 e.v.) analyseerden het wegvallen van traditionele middelen tot sociale beheersing en het ideologisch vacuüm als onbedoelde gevolgen van de verzorgingsstaat, zoals een verzelfstandiging van jeugdculturen. Een beleid zoals Junger dit voorstelt houdt hier geen rekening mee. Zij volstaat met een wetenschappelijke legitimering te verschaffen aan diegenen die de spreekwoordelijke zwaarste lasten op de zwakste schouders willen afwentelen. Het is niet moeilijk het falen van een dergelijk beleid te voorspellen. Over de mogelijkheid of wenselijkheid tot interventie in gezinnen is het beter te zwijgen; zoiets kan alleen bedacht worden door iemand die nooit met de handel en wandel van concrete mensen te maken heeft, of ontspruiten aan het brein van verwaten bestuurders. In het verleden werd dit idee nu juist aangemerkt als het hart van de gewraakte pathologisering. Het is dan ook bevreemdend en ongelukkig dat nu juist dit weer van stal gehaald wordt.

Om tot de hoofdvraag terug te keren: hebben de antropologen, in dit geval de onderzoekers die 'subculturen' bestuderen, een bevredigender aanpak van jeugdelinquentie gevonden? Het antwoord moet, zoals De Haan (1991) al stelde, ontkennend zijn. Hij sprak zijn teleurstelling uit over de resultaten van Werdmölders' werk, maar het verwijt treft anderen niet minder. De wortels van dit falen gaan dieper dan de huidige controverse en hebben, zoals ik hierboven al veronderstelde, met machtsverhoudingen en ideologieën te maken. Een terugblik op de merites en manco's van bekende antropologische studies op dit gebied is op zijn plaats.

De cultuur van de straathoek

Biervliet (1975) is een pionier geweest in het veld. In het voetspoor van de Amerikaanse stadsantropologen van de jaren zestig onderzocht hij subculturen en levensstijlen, in zijn geval van jonge werkloze Surinamers in de Amsterdamse Bijlmermeer. Daar zag hij dat er een neiging bestond zich terug te trekken in

eigen kring, zwaar te drinken en drugs te gebruiken. Hij interpreteerde dit als een reactie op onoverkomelijke barrières naar de bredere samenleving en stigmatisering. Net als Hannerz (1969), wiens werk hij citeert, merkte hij ook op dat er ambivalentie bestond ten aanzien van de burgerlijke en de autochtone samenleving, hij registreerde zowel vijandigheid tegen 'witten' als de wens geaccepteerd te worden. Ook stuitte hij op een streven naar een gezamenlijke identiteit, een zoektocht naar de 'wortels'. Hoewel hij de subculturele activiteit ziet als een vervolg op het 'hosselen' dat gebruikelijk was in de straathoek-cultuur van Paramaribo, signaleerde hij ook nieuwe ontwikkelingen. Naast de versterking van de straathoek-idealen van demonstratieve en agressieve mannelijkheid, die snel afglijden naar chauvinisme jegens vrouwen, constateerde hij allerlei veranderingen in het taalgebruik. Hij schreef dit toe aan de invloed van de drughandelaars. Hoewel de meeste Surinamers toen nog 'soft drugs' gebruikten en verhandelden, was de heroïnehandel in opkomst. Dit gaf een verandering in de relaties tussen gebruikers en handelaars; er ontstond afhankelijkheid bij de eersten en dit bracht een element van ongelijkheid in de verhouding. Interessant is dat hij ook opmerkt dat sommige jonge mannen twijfelen aan hun vermogen zich met succes te handhaven in deze niet-legitieme wereld. Zij waren het echter niet die de toon aangaven, maar de succesvolle handelaars die een nieuw bargoens introduceerden in het *Sranan Tongo*, waarin veel termen voor geld en conflict voorkomen. Deze verbale agressiviteit werd beschouwd als een vorm van zinvolle oppositie tegen de dominante 'witte' samenleving. In de dagen van de kersverse nationale onafhankelijkheid was dit een waarde die ook wel weerklank vond bij Surinamers die niet tot randgroepen behoorden.

Buiks (1983) werkte dit schema verder uit. Hij deed onderzoek bij randgroepjongeren die zich ophielden rond de Kruiskade in Rotterdam. Hij trof er een differentiatie in levensstijlen aan, die van de 'hosselaars' of *wakaman*, die van de verslaafden en van de Rastas. De *wakaman* zijn de financieel succesvollen, die dit kenmerk demonstratief onder de aandacht brengen, ongeacht de aard van de lucratieve bezigheden, gokken, diefstal, souteneurschap of drugshandel. Zij zijn het er echter over eens (Buiks 1983: 107) dat in Nederland 'heroïne het hoesel is'. De verslaafden zijn, per definitie niet bereid of in staat het druggebruik binnen de perken te houden en zijn daardoor in de randgroep terechtgekomen. De Rastas genieten een grote populariteit in Nederland en vallen op door hun kleding en andere zichtbare symbolen. Het is echter niet gemakkelijk te zeggen wie hier nu precies bij hoort en wie niet. Er is bij geen van deze categorieën trouwens sprake van een hechte groepsorganisatie; het gaat meer om een oriëntatie op gedragsmodellen.

In zijn analyse volgt Buiks de gangbare redeneringen van de genoemde 'school': levensstijlen en overlevingsstrategieën zijn de belangrijkste begrippen en marginalisering is het sleutelwoord. Hierbij stelt hij de macro-structurele,

meest economische factoren primair, deze veroordelen veel jonge migranten tot afglijden naar een randgroep. De levensstijlen die in de randgroepen worden gereproduceerd, genieten in deze opvatting een relatieve functionele autonomie. Ook etnisering acht Buiks één van de reacties die door marginalisering in de hand gewerkt worden. Hij ziet vooral de Rastas, die de waarde van een 'zwart bewustzijn' en solidariteit onder 'zwarten' benadrukken, als de belangrijkste vormgevers van dit etniseringsproces.

Het etnografisch materiaal in Buiks' studie is rijk en juist door de overvloed aan gegevens wordt het mogelijk de toepasbaarheid van de begrippen en de geldigheid van de gegeven verklaringen te toetsen. Naar het zich laat aanzien sluiten begrippen en theorie niet altijd bij het materiaal aan. De begrippen van marginaliteit en afglijden of 'drift' suggereren een passiviteit bij de sociale actoren die zou kunnen botsen met een 'emic' opvatting of het zelfbeeld van de betrokkenen. Zoals Van Gelder en Sijsma (1988) benadrukt hebben, brengt het participeren in de drugswereld niet alleen risico's met zich mee maar ook kansen. De wijze waarop diegenen die zich hieraan wagen deze inschatten, zou eigenlijk object van studie moeten zijn. Biervliet heeft hier een begin mee gemaakt maar bij Buiks verdwijnt dit aspect, ook al laat hij 'de mensen zelf' aan het woord. De onderzoeker redigeert immers het verslag en het ziet er naar uit dat alleen de uitspraken die direct op de hoofd-hypothese betrekking hebben, hierin zijn opgenomen. Een hypothese van afglijden zonder meer laat eigenlijk geen ruimte voor de opvattingen van de mensen zelf. Toch laat Buiks (1983: 121) wel iets doorschemeren; een beeld van de *wakaman* als 'Robin Hood' dient als legitimatie van hun handelen. Ook hebben de sleutelbegrippen alleen betrekking op de bredere samenleving; de risico's van marginalisering binnen de eigen etnische groep of zelfs binnen de drugswereld blijven buiten beschouwing. Ook dit punt heeft Biervliet even aangeroerd, maar in Buiks' interpretatie valt dit buiten het aandachtsveld.

Isolement en zieligheid

Impliciet is hier sprake van een sterk individualistische opvatting van het handelen. Hoewel Buiks (1983: 38, 104) met nadruk wijst op het collectief karakter en de verstengeling van de verschillende levensstijlen en strategieën, speelt dit laatste geen rol in zijn interpretatie. Dit is waarschijnlijk in de hand gewerkt door het feit dat het basismateriaal uit interviews bestaat waarin individuele migratiegeschiedenissen werden opgetekend. Deze verhogen de indruk van jongeren die in een sociaal vacuüm leven. Hun verhalen zijn vol voorbeelden van verbroken relaties met vertrouwensfiguren en van pogingen het op hun eentje te redden. Hoewel deze verhalen een levensechte indruk maken, is het resultaat toch eenzijdig. De pogingen van deze vertrouwensfiguren om banden aan te halen en een

herintegratie in de etnische gemeenschap mogelijk te maken, komen er niet in voor. Of deze niet op prijs gesteld werden door de jongeren, als irrelevant werden beschouwd of als minder geschikt om aan onderzoekers te vertellen, doet er weinig toe. Het resultaat is nu dat Buiks' gesprekspartners worden voorgesteld als slachtoffers van de boze buitenwereld, die ook nog door hun groepsgegoten in de steek werden gelaten.

De opvatting van etniciteit is door deze benadering gaan afwijken van de gangbare. De meeste onderzoekers gaan uit van tweerichtingsverkeer: het herdefiniëren van groepsgegoten komt zowel van binnen de groep als van buiten. Buiks heeft alleen aandacht voor de werkzaamheid van de laatste; macro-structu-rele factoren en daarbij soms ook van discriminatie. De opvattingen en activiteiten van andere 'betekenisvolle anderen' binnen de Creoolse groep blijven buiten beschouwing. Weliswaar behoorden deze ook niet tot zijn onderzoekster-rein, maar door zijn formuleringen wordt toch de indruk gewekt dat de etnise-ringsprocessen, die hij wel beschrijft, de belangrijkste zijn. Wie alleen het boek van Buiks gelezen heeft, zou de indruk kunnen krijgen dat etniciteit onder Suri-namers pas na de emigratie naar Nederland opgekomen is.

Dit spoort echter in het geheel niet met resultaten van eerder onderzoek. Buiks' benadering is sterk a-historisch. Dit is waarschijnlijk een onbedoeld ge-volg van de al genoemde situatie dat het meeste onderzoek naar etnische kwes-ties kortlopend contractonderzoek is. Dew (1978) en Kruyer (1969) hebben laten zien dat etniciteit een sterk in het oog springende factor is geweest in het Suri-naamse openbare leven. Ook religieuze banden zijn voor de Creolen altijd heel belangrijk geweest bij het bewaren van de onderlinge solidariteit. Het zou vreemd zijn als ieder spoor hiervan na de migratie naar Nederland was ver-dwenen. De Rasta-beweging, die pas laat en in Suriname nauwelijks betekenis heeft gekregen, kan hiermee amper worden vergeleken. Buiks (1983: 90) zelf merkt ook op dat deze weinig typisch-Surinaams is. In ieder geval is het van belang na te gaan hoe nieuwe vormen van etnisering zich verhouden tot de be-staande, die hechter sociaal verankerd zijn.

Hoewel Buiks het begrippenkader van de onderzoekers uit de jaren zestig heeft overgenomen, heeft hij niet alle inzichten van deze 'school' benut. Hannerz en Rainwater (1973) waren getuige van de opkomst van een nieuwe etnische ideologie in de 'zwarte' getto's van de Verenigde Staten. Hun interpretatie van de betekenis van 'soul' zou ook van toepassing kunnen zijn op vergelijkbare verschijnselen onder de nieuwe migranten in Europa en een brugfunctie kunnen vervullen met gangbare opvattingen over etniciteit.

Machtsovername in de randgroep

Sommige van Buiks' gegevens bieden hiertoe een aanknopingspunt. Alle levens-

stijlen zijn geworteld in marginalisering en gaan in elkaar over, constateert hij (1983: 199); mensen uit dezelfde familie volgen verschillende levensstijlen. Het is nauwelijks te verwachten dat de keuze van levensstijl van de één geen gevolgen heeft voor de ander binnen een familienetwerk. Ook ligt het voor de hand te veronderstellen dat deze levensstijlen en overlevingsstrategieën elkaar beïnvloeden en zich niet los van elkaar kunnen reproduceren. Dit geldt allereerst voor de verslaafden, die vaak voor opvang een beroep moeten doen op groepsgenoten, maar ook de andere categorieën hebben belang bij groepsbanden. Wie zich in illegale sferen begeeft en door de politie gezocht wordt, heeft belang bij relaties bij wie men kan onderduiken. Zoals Barth (1969: 36) al aangaf, heeft het voortbestaan van een herkenbaar etnische subcultuur te maken met het feit dat sommige van de leden voor hun fysiek voortbestaan van onderlinge steun afhankelijk zijn. De dealers, die een uitgesproken westers en weinig etnisch wereldbeeld hebben (Buiks 1984: 177), gedragen zich tot op zekere hoogte toch 'etnisch', omdat zij er belang bij hebben en zich bovendien op deze wijze van onwelkome aandacht kunnen afschermen. Buiks noemt echter alleen deze laatste overweging. Niet alleen hebben de keuzen van sommigen gevolgen voor de levensstijl van anderen, zoals die van de verslaafden voor hun verwanten, maar het gewicht van deze stijlen en de druk die zij uitoefenen verschillen sterk. Buiks heeft hier wel oog voor, maar gevolgen voor zijn interpretatie heeft dit niet. De auteur (1983: 142, 146) vermeldt bij voorbeeld dat verslaafden moeten 'scoren' en vooral stelen bij familieleden, omdat dit gemakkelijk is. Hij (1983: 187) noemt ook de zuigkracht die er van de drugswereld uitgaat, niet alleen op verslaafden maar ook op de Rastas, die eigenlijk tegenstanders zijn van alle gebruik van drugs behalve dat van hasj en marihuana. Maar deze afwijzing wordt ondermijnd door afhankelijkheid; Buiks (1983: 153, 158) vermeldt dat criminelen de kleding en andere attributen van de Rastas overnemen en zozeer in de beweging geïnfiltreerd zijn, dat één van de belangrijkste 'sponsors' van de Rastas in Rotterdam een heroïnehandelaar is. De ideologische stellingname dat heroïne slecht is – het wordt vergeleken met de duivel (p. 166) – en afkicken dus noodzakelijk, moet hierdoor wel aan overtuigingskracht inboeten. Buiks (1983: 167, 171) meent dan ook dat men niet echt een eind aan verslaving wil maken, wat zijn hoop, dat voor de Rastas een taak zou zijn weggelegd bij de opvang van verslaafden (1983: 22, 150 en 194), in een vreemd daglicht stelt.

Buiks (1983: 17, 213, 223) laat er evenmin twijfel over bestaan hoe sterk de vervlechting is tussen heroïnehandel, zelforganisatie en hulpverlening. Heroïnehandelaars infiltreerden ook in het welzijnswerk en wierpen zich op als hulpverleners. In het algemeen is etniciteit het dominerend principe bij deze organisaties: de handelaars proberen het etnisch bewustzijn te exploiteren door een beroep te doen op onderlinge solidariteit. Dit is aanleiding geweest tot veel conflicten die verlamdend hebben gewerkt op de eigen organisaties.

Hieruit zouden wij kunnen afleiden dat de drugshandel een nauwelijks te overschatten invloed heeft op de randgroepjongeren en de vormen van etnisering die er ontstaan kan bepalen. Deze conclusie trekt Buiks echter niet; de nadruk die hij legt op 'drift' of 'afglijden', versluiert het gegeven dat er ook een koers bepaald wordt door degenen die een duidelijk belang hebben en tegenkrachten kunnen immobiliseren.

Gegeven de dominantie van levensstijl van de *wakaman* lijkt het twijfelachtig of de andere levensstijlen wel als zelfstandige alternatieven beschouwd kunnen worden. Dit geldt allereerst voor die van de verslaafden, maar nauwelijks minder voor de Rastas. Allen zijn toch, als het erop aankomt, te zeer afhankelijk en de ideologieën die zij produceren lopen, in deze situatie, het gevaar dienstig te worden bij een versluiering van deze belangen.

Romantisering

Dit zijn wetenschappelijke bezwaren, maar er zijn ook ethische. De analyse van Buiks past in een discussie en een stijl van onderzoeken zoals deze in de jaren tachtig in Nederland gebruikelijk is geweest. De betekenis van Buiks' studie ligt in de kijk die hij biedt op het functioneren van het Kruiskade-wereldje. Hij verbloemt de werkelijkheid niet, maar hij laat na deze te laten meespreken in de conclusies. Hij volstaat met de uitspraken van 'de mensen zelf' weer te geven, die zij uiteraard doen rijmen met hun belangen. Buiks plaatst deze uitspraken niet in de context van positie en belang, maar neemt de verhullingen en romantisering van eigen activiteiten klakkeloos over. Als drugshandelaars zich vergelijken met 'Robin Hood', vermeldt Buiks (1983: 121) wél dat dit niet altijd in overeenstemming is met de werkelijkheid, maar hij negeert hun groeiende macht.

Dit past in een sociologisch of antropologisch debat dat overwegend in het politieke en morele vlak is getrokken. De strijd tegen het onrecht, aangericht door koloniale en neo-koloniale verhoudingen, staat zozeer centraal – niet alleen bij de onderzochte groeperingen maar ook bij de onderzoekers die zich solidair willen verklaren met de onderdrukten – dat wij het zicht op de verschuivingen in macht binnen en tussen deze groepen dreigen te verliezen. De opvatting dat de onderzoekers de kant van de onderzochten moeten kiezen, heeft er zelfs toe geleid dat alle onderzoeken naar zaken die problematisch zijn, achterwege moeten blijven. Het aanroeren van dit soort kwesties zou de betrokkenen stigmatiseren en gevaarlijke krachten als discriminatie en racisme versterken. Zoals hierboven al is aangestipt, is er in de jaren tachtig druk gepolemiseerd over de vraag of 'witten' wel onderzoek mochten doen bij 'zwarten', omdat de eersten er slechts op uit zouden zijn de onderzochte groepen in een kwaad daglicht te stellen. Dit houdt ook in dat er geen onderzoek gedaan zou mogen worden naar financiële verschuivingen en daarmee samenhangende veranderende interne machtsverhoudingen.

Dominante zaakwaarnemers en academische constructies

Bovendien wordt de onderzoeksagenda vooral door tussenpersonen bepaald, niet door 'de mensen zelf'. Werdmölder (1986: 167-184) brengt nauwgezet verslag uit van het onderhandelingsproces. De woordvoerders behoren voornamelijk tot de middengroepen en voelen de problemen waarmee de gewone mensen, ongeschoolden en al diegenen die de zuigkracht van de criminaliteit ondervinden, minder direct. Dit betekent dat ook de meningen van de gewone man of vrouw, Marokkaan of Surinamer, eigenlijk niet onderzocht worden. Hun 'vertoog' wordt trouwens gewoonlijk als weinig progressief en dus irrelevant terzijde geschoven. Het gevaar bestaat nu dat onderzoekers inderdaad nog slechts oog hebben voor de onderdrukking van 'zwart' door 'wit' en andere processen uit het oog verliezen of er een oogje voor dichtdoen. Wat om ethische redenen wordt aanbevolen, dreigt echter in zijn tegendeel te verkeren. Wie de gevolgen van participatie in criminaliteit voor de groep als geheel niet wil of kan onderzoeken, en uitsluitend opkomt voor de randgroep, laat de verwanten en anderen die zich bij voorbeeld over delinquenten willen ontfemen, lelijk in de kou staan. In plaats van 'dienstbaarheid aan het grootkapitaal', waar het vak vaak van is beticht, is de antropologie op weg dienstbaar aan boeven te worden.

Deze pressie heeft niet alleen gevolgen voor de agenda, maar ook voor de theorievorming. In de discussie over het afglijden naar de randgroep wijzen antropologen, als bij afspraak, naar factoren die buiten de etnische groep gelegen zijn: de economische recessie, de oppermachtige 'witte' samenleving, het overheidsbeleid. Hoe relevant deze factoren ook mogen zijn, als theoretische verklaring zijn zij tot een schablonen geworden. De sleutelbegrippen – levensstijlen, overlevingsstrategieën, marginalisering en emancipatie – werden in de jaren zestig gelanceerd, in alle voorlopigheid, maar zijn een eigen leven gaan leiden. Ook in publikaties die voor het buitenland bestemd zijn (bij voorbeeld Cross en Entzinger 1988) worden deze ideeën als representatief voor de Nederlandse etnische studies naar voren gebracht. Men stelt zich tevreden met de constatering dat deze fenomenen en processen zich voordoen, maar verzuimt na te gaan wat de interrelaties en de gevolgen ervan zijn.

Deze benadering zou de antropologie buiten de in het politiek krachtenveld toegemeten perken brengen en men vermijdt dit om begrijpelijke redenen. De opvatting over etniciteit is hierdoor gaan afwijken van de oorspronkelijke: die van het tweerichtingsverkeer. Het streven achter het herdefiniëren van groeps-grenzen – de kernvraag in de etnische studies volgens Barth (1969) – kan zowel van binnen als van buiten de groep komen. In Nederland mag het onderzoek zich nu alleen richten op de krachten van buiten.

De prijs is theoretische stagnatie. Het lijkt wel of antropologen bang zijn con-

clusies te trekken uit eigen werk, uit angst taboes te overtreden, op het 'verboden terrein' te komen van de interne relaties binnen de etnische groepen. Het etnografisch materiaal is vaak rijk genoeg en juist door de overvloed van gegevens wordt het mogelijk de toepasbaarheid van de begrippen en de reikwijdte van de gegeven verklaringen te toetsen, maar het gebeurt niet.

Is Buiks' werk hiervan het meest sprekend voorbeeld, ook bij Werdmölder is er sprake van versluiering van de realiteiten. De discriminatie door de reguliere, wijdere samenleving wordt voorgesteld als de grote boosdoener en deze heeft dus de overlast van criminaliteit aan zichzelf te wijten. Zonder de betekenis van discriminatie te willen bagatelliseren, valt toch te constateren dat deze hier voornamelijk als stoplap dient. Het is soms een legitimatie voor de gedragskeuze van de jongens en Werdmölder neemt deze, net als Buiks, kritiekloos over als 'oorzaak' van het afglijden.

Een andere stroming die op het ogenblik opgang maakt op het terrein van etnische studies, brengt in deze situatie nauwelijks verbetering. Deze heeft als uitgangspunt dat alle vormen van sociale werkelijkheid constructies zijn, dat dus ook het bestaan van etnische groepen een produkt is van sociale krachten. Evenals bij de 'levensstijlen' school wordt dit zo opgevat, dat het de krachten buiten de groepen zelf zijn die de ontwikkeling bepalen. Vooral aan de overheid wordt een grote rol toegedacht (Lucassen 1990; Rath 1991). Ook hier is de etnische groep object, geen subject. Alweer, deze benadering mag op zichzelf een zinvolle zijn, maar blijft eenzijdig.

De manco's van de huidige sociale wetenschap en de remedies

Wil het bovenstaande, met als uitgangspunt en implicatie de kortzichtigheid en het opportunisme van Junger en de mystificaties van Werdmölder en zijn voorgangers, nu ook zeggen dat een bevredigender aanpak van het vraagstuk van jongerendelinquentie buiten bereik ligt? Dit lijkt een onnodig tragische conclusie. Het moet mogelijk zijn een aantal misvattingen, al te makkelijke oplossingen en doodlopende paden te vermijden.

In de eerste plaats is het noodzakelijk barricaden tussen beide disciplines te slopen. Op het eerste gezicht lijkt het of de kloof tussen criminologie en antropologie onoverbrugbaar is. Dit heeft, behalve met verschillen in onderzoekstradities, waarschijnlijk ook te maken met de vormen van sociale pressie waaraan onderzoekers blootstaan. Antropologen schijnen op een andere wijze onder druk te staan in de politieke arena dan criminologen. De vertegenwoordigers van beide professies bevinden zich tussen twee vuren, die van de opdrachtgevers – meestal een overheidsinstantie – en aan de andere kant de onderzoeksgroep met haar zaakwaarnemers. Wie zich eerder, zoals de meeste criminologen, beperkt

tot kwantitatief onderzoek en het interviewen aan anderen uitbesteedt, heeft toch een andere relatie met de mensen waarom het gaat. Bovendien is het onderzoeks-terrein van de etnische studies betrekkelijk nieuw voor criminologen in Nederland. De pressie op de onderzoeksagenda, hierboven aangeduid, waarbij uitsluitend die zaken aan de orde mogen komen die de emancipatie van minoriteiten bevorderen, wordt door criminologen schijnbaar – dit is voor buitenstaanders moeilijk te beoordelen – niet gevoeld.

Onlangs heeft Bovenkerk (1991) een aantal behartigenswaardige suggesties gedaan, die de tegenstellingen kunnen verkleinen. Na de eigen hypothese (Bovenkerk 1989) dat het hier slechts een 'moral panic' betreft te hebben verworpen, komt hij tot een diagnose waarbij hij omstreken of 'ouderwetse' termen zoals 'anomie', 'sociale desintegratie' en 'amoral familism' niet schuwt. Wat ook de bezwaren tegen sommige van deze begrippen mogen zijn, dit is een verademing vergeleken bij een spraakgebruik waarbij 'marginalisering' staat voor inbraak en straatroof, en 'eigen bedrijvigheid' voor diefstal. Zijn aanbeveling, zich meer gelegen te laten liggen aan de visie van 'de mensen zelf', in dit geval de ouders van de problematische jongens, dan aan die van zaakwaarnemers, en hen ook bij de oplossing van de problemen te betrekken, lijkt even voor de hand liggend als belangrijk. Ook het voorstel, liever voort te bouwen op de sterke punten dan de zwakke plekken aan te pakken, klinkt pragmatisch. Maar de grootste verdienste ligt hierin dat de 'schuldvraag' weer terechtkomt op de plaats waar deze, sociologisch gesproken, waarschijnlijk thuishoort: bij de onbedoelde gevolgen van een verzorgingsmaatschappij waarin jeugdculturen zich zelfstandig kunnen maken. Dat deze gedachte al eerder door Janssen en Swierstra (1982) naar voren gebracht is, maakt de relevantie niet minder groot.

Noot

1. J. Rooduijn in *NRC/Handelsblad*, 12-12-1991, en Frank Bovenkerk in *De Gids*, 154e jaargang, nr. 12, december 1991.

Geraadpleegde literatuur

- Barth, F. (1969), *Ethnic groups and boundaries*. Bergen/Londen.
- Berg-Eldering, Lotty van den (1978), *Marokkaanse gezinnen in Nederland*. Alphen aan den Rijn.
- Biervliet, W.E. (1978), The hustler culture of young unemployed Surinamers. In: M. Cross en H. Entzinger (red.), 191-201.
- Bovenkerk, Frank (1989), Marokkanen, misdaad en minderheden beleid. In: F. Bovenkerk en L. Brunt (red.), *De andere stad*. Amsterdam/Utrecht, 245-253.
- Bovenkerk, Frank (1991), Het vraagstuk van de criminaliteit der Marokkaanse jongens. *De Gids*, 154 (12): 958-978.
- Bruinsma, G.J.N. (1990), De schaduwzijden van de sociale controletheorie. In: M.A. Zwa-

- nenburg en A.M.G. Smit (red.), *Kleine criminaliteit en overheidsbeleid*. Gouda, 17-27.
- Bruinsma, G.J.N. (1991), Sociale controle in twilight zone. *Tijdschrift voor Criminologie* 33 (2): 192-202. Arnhem.
- Budike, F. en B. Mungra (1986), *Creolen en Hindoestanen*. Houten.
- Buiks, P.E.J. (1983), *Surinaamse jongeren op de Kruiskade*. Deventer.
- Cross, M., en H. Entzinger (1988), *Caribbean minorities in Britain and the Netherlands*. Londen: Routledge and Kegan Paul.
- Dew, E.D. (1978), *The difficult flowering of Suriname*. Den Haag.
- Eppink, A. (1981), *Cultuurverschillen en communicatie*. Alphen aan den Rijn/Brussel.
- Gelder, Paul van, en Jelle Sijsma (1988), *Horse, coke en kansen*. Amsterdam.
- Gelder, Paul van, en Jelle Sijsma (1990), 'Ik wil een smalle weg volgen'. Den Haag.
- Gelder, Paul van, en Ineke van Wetering (1991), Zielskracht, wraakgeesten en zombies: Vertogen rond drugverslaving bij Creools Surinaamse migranten in Amsterdam. *Medische Antropologie* 3 (1): 3-27.
- Gemert, Frank van (1988), *Mazen en netwerken*. Amsterdam.
- Haan, Willem de (1991), Besprekingsartikel, *Migrantenstudies* 7 (4): 39-45.
- Hannerz, Ulf (1969), *Soulside: Inquiries into ghetto life and community*. New York/Londen.
- Hannerz, Ulf (1973), The significance of soul. In: L. Rainwater (red.), *Soul: black experience*. New Brunswick (NJ), 15-30.
- Hirschi, T. (1969), *Causes of delinquency*. Los Angeles.
- Janssen, Roel (1982), Oscar Lewis. In: Geert Banck en Barry van Heijningen, *Beroep: Antropoloog*. Amsterdam/Brussel.
- Janssen, O., en K. Swierstra (1982), *Heroïnegebruikers in Nederland*. Groningen: Kriminologisch Instituut RUG.
- Junger, Marianne (1990), *Delinquency and ethnicity: An investigation on social factors relating to delinquency among Moroccan, Turkish, Surinamese and Dutch boys*. Deventer/Boston.
- Kaufman, P., en H. Verbraeck (1986), *Marokkaan en verslaafd*. Utrecht: ROVU.
- Kruyer, G.J. (1973), *Suriname, neo-kolonie in rijksverband*. Meppel.
- Lange, Rob de (1985), Minderhedenonderzoek: Aapjes kijken? *Migrantenstudies* 1 (2): 16-35.
- Lenders, M., en M. van Vlijmen (1984), *Mijn God, hoe ga ik doen?* Amsterdam: SUA.
- Ligeon, Irene, Annemieke van Roekel en Goof van de Wijngaard (1990), *Surinaamse vrouwen en harddrugs*. Utrecht: RUU.
- Lucassen, Leo (1990), De geschiedenis van de zigeuners in Nederland sedert de achttiende eeuw. *Migrantenstudies* 6 (4): 2-18.
- Mungra, G. (1990), *Hindoestaanse gezinnen in Nederland*. Leiden: COMT.
- Ramdas, Anil (1988), *De strijd van de dansers*. Amsterdam.
- Rath, J. (1991), *Minorisering: De sociale constructie van 'etnische minderheden'*. Amsterdam.
- Roelandt, Th. (1991), Marginalisering, etnische herkomst en de onderklasse. *Migrantenstudies* 7 (3): 6-20.
- Sansone, Livio (1990), *Lasi boto: de boot gemist*. Amersfoort/Leuven.
- Serkei, C. (1984), Zwart en wit: over de (on)mogelijkheden van onderzoek onder zwarte mensen, met name onder Surinaamse vrouwen. In: Paul van Gelder e.a. (red.), *Bo-noeman, Rasta's en andere Surinamers*. Amsterdam, 36-45.
- Werdmölder, H. (1986), *Van vriendenkring tot randgroep*. Amsterdam.

- Werdmölder, H. (1990), *Een generatie op drift: de geschiedenis van een Marokkaanse randgroep*. Arnhem.
- Wetering, W. van (1986), Een sociaal vangnet. *Sociologische Gids* 33 (4): 233-255.
- Wetering, W. van (1988), Ritual laundering of black money among Surinam Creoles in the Netherlands. In: Ph. Quarles van Ufford en M. Schoffeleers (red.), *Religion and development*. Amsterdam, 247-264.
- Wilson, William J. (1987), *The truly disadvantaged*. Chicago.